

Využití metodiky interpretace při přípravě environmentálních programů

Anotace

Text zachycuje historii vývoje interpretace jako samostatného oboru a seznamuje čtenáře se zásadami kvalitní interpretace dle Tildena (2007), Becka a Cablea (2002) a Hama (2013). V závěru příspěvku diskutujeme možnosti inspirace environmentální výchovy metodikami interpretace místního dědictví.

Klíčová slova

tematická interpretace, místní dědictví, terénní výuka, metodika

Historie interpretace

Definujeme-li spolu s nestorem oboru Freemanem Tildenem interpretaci jako „vzdělávací aktivitu, která odkrývá hlubší smysl a vztahy za pomoci původních objektů, přímé zkušenosti a ilustrativních prostředků“ (Tilden 2007: 33), pravděpodobně nás napadne, že se jedná o umění staré jako lidstvo samo. Lze předpokládat, že v dobách, kdy se většina znalostí a dovedností přenášela přímou zkušeností a orální tradicí existovala skupina lidí, která se interpretaci v komunitě věnovala. My se v tomto krátkém historickém přehledu soustředíme na průvodce jako profesionální „prostředníky genia loci.“

První písemnou zmínkou o placených průvodcích nalezneme v díle Herodota z Halikarnasu v souvislosti s jeho návštěvou egyptských pyramid okolo 460 př. n. l. Ve 2. století našeho letopočtu byly nabízeny v Řecku zámožným Římanům průvodcovské služby po místech spojených s antickými autory, jako byl Homér.

Středověké poutnictví mělo i své tištěné průvodce jako Codex Calixtinus. Ukazuje nám, jak je „odkrývání hlubšího smyslu a vztahů“ či vůbec pojem místního dědictví úzce svázán s kulturním prostředím, ale zároveň stejně jako dnes postaven na příbězích.

Doslova boom průvodců nastal v souvislosti s cestami renesanční šlechty po stopách antiky. Kromě znalců místních poměrů doprovázeli mladé (nezřídka náctileté) šlechtice i placení učitelé. Jejich interpretační činnost se však neomezovala pouze na památky, ale zahrnovala i seznamování s dalšími stránky života, pro které bylo cizí prostředí výhodou.

Romantismus přináší zájem o přírodu, především její typizované scenérie. Řada děl básníků (ovšem i badatelů) plní roli dnešních tištěných průvodců, nicméně obohacena o duchovní přesah ukazují skutečnou snahu o vystižení genia loci viděného dobovou optikou.

Doba nazrává k tomu, aby v červenci 1841 Thomas Cook požádal železniční společnost o provizi za to, že uspořádá exkurzi pro skupinu pasažérů. Z původně misijních jízd se stal byznys a v roce 1845 nabízí Cook v ceně cesty do Liverpoolu i tištěného průvodce.

Od poloviny 19. století roste masový zájem o přírodu a interpretaci si už vydělává řada profesionálů: zatímco Stephen Bishop provází návštěvníky po Mammoth Caves v Kentucky, v obci Sloup na okraji Moravského Švýcarska nabízí místní občané turistům totéž a nádvkem i suvenýry v podobě krápníků a fosilií. O rostoucím významu cestovního ruchu svědčí osvětlení zdejší Eliščiny jeskyně elektrickými lampami již v roce 1879. Na druhém konci zeměkoule začíná v té době kariéru Maorka známá jako „průvodkyně Sofia“. Kvalita její interpretace vycházející ze znalosti evropské i maorské kultury z ní učinila ikonu průvodcovství. Není bez zajímavosti, že právě Nový Zéland přijal již v roce 1907 standard dobrého průvodce. Tou dobou už slavil druhou dekádu své činnosti první průvodce v národních parcích USA, Enos Mills. Jeho praxe však byla, podobně jako v případech výše uvedených, soukromá. První státem placené přírodovědce s programy pro návštěvníky v popisu práce zaměstnává Yosemiteký národní park v roce 1918 a praxe se rychle šíří i do dalších parků ve Spojených státech.

Svět interpretace dostal pevnou půdu pod nohama v roce 1957, když Freeman Tilden shrnul příklady dobré praxe do šesti principů dobré interpretace. Šestašedesátiletý novinář a spisovatel science fiction zaujal National Park Service knihou *The National Parks: What They Mean to You and Me* (1951). V prostředí České republiky kniha tematicky odpovídá

Nejkrásnější sbírce Miloslava Nevrlého (Nevrlý, 1998). Tilden dostal plnou finanční podporu pro cestování po národních parcích s cílem „dostat se pod povrch metod a postupů až k základním principům – umění a filozofii, která by měla vést úsilí interpretace amerického dědictví občanům.“ Pro doplnění historického kontextu je nutno podotknout, že v roce 1955 začal desetiletý projekt Mission 66 – masivní investice do infrastruktury vedoucí ke zpřístupnění národních parků v USA individuálním turistům. Jedním z cílů programu, který se promítl i do Tildenovy práce, bylo vytvořit z národních parků významnou součást národní identity.

Od 70. let minulého století se začíná obor interpretace přírodního dědictví stavět na pevné teoretické základy s oporou v psychologii, pedagogice, marketingu a participativním plánování. V roce 1988 vznikla v USA sloučením National Association for Interpretation. Národní profesní sdružení však fungují i v řadě dalších zemí. Je publikováno množství metodické literatury (Lewis, Sharpe, Knudson, Carter, Cable & Beck, Veverka, Ham, Brochu).

V současnosti lze interpretaci jako samostatný akademický obor studovat na několika vysokých školách, National Park Service provozuje vlastní rozsáhlý systém školení průvodců a účinnými způsoby, jak přiblížit „ducha místa“ se zabývají stovky profesionální konzultačních firem. Většina z nich sídlí v USA a Velké Británii a v posledním desetiletí bojuje především o trhy v jihovýchodní Asii.

V další části příspěvku se soustředíme na metodické zásady oboru, které zatím nejsou v České republice obecně známé.

Tildenovy zásady dobré interpretace

Ve svém díle *Interpreting our Heritage* (1957) definoval Freeman Tilden na základě vlastních empirických pozorování průvodců v národních parcích USA těchto šest zásad dobré interpretace:

- 1. Každá interpretace, která nevztahuje vnímané k jednotlivci, jeho osobnosti nebo životní zkušenosti, bude sterilní.*

2. *Interpretace není poskytování informací. Jakkoliv každá interpretace obsahuje informace, nepředává je, ale zjevuje jejich hlubší smysl a souvislosti.*

Tyto dvě základní teze interpretace spolu úzce souvisí. Interpretace nemá aspirace pouze na vzdělávací úrovni, ale i emoční a v oblasti postojů. Ovlivnění těchto úrovní osobnosti je možné dosáhnout pouze v případě, že se téma dotkne i záležitostí, které jsou předmětem naší každodenní zkušenosti. Interpretace tak staví most mezi vlastní zkušeností účastníků programů a obecnými zásadami či zákonitostmi, se kterými je možné se identifikovat.

3. *Interpretace funguje pomocí provokace, nikoliv instruktáže.*

V této tezi srovnává Tilden, stejně jako řada dalších autorů po něm, interpretaci s formálním vzděláváním či instruktážním stylem vzdělávání v komerční sféře. Provokací míní provokování k hlubším myšlenkám a rozšíření obzorů účastníků programů.

4. *Interpretace by měla představovat celek, ne pouze jeho části. Stejně tak by se měla vztahovat k celému člověku – dotknout se co nejvíce smyslů i srdce.*

Kvalitní interpretace se nevěnuje jednotlivostem, ale jejich prostřednictvím ukazuje na celek či obecnou zákonitost.

5. *Interpretace je umění, které kombinuje řadu dalších umění. Do jisté míry je možné se mu naučit.*

Touto tezí Tilden reaguje na ve své době velmi živou debatu o tom, zdali se dobrým průvodcem (učitelem) člověk musí narodit nebo, je-li možné tyto dovednosti získat tréninkem.

6. *Interpretace zaměřená na děti není pouhým zjednodušením interpretace pro dospělé. Řídí se od základů jinými zásadami.*

Tilden se hlouběji nezabýval interpretací pro děti, pro kterou považoval za hraniční věk 12 let. V současnosti bychom na základě vývojové psychologie vylíšili dvě období – věk do 7 let (dosažení stádia formálních logických operací) a od přibližně 7 do 12 let (rozvoj metakognice).

Řada autorů Tildenovy teze dále rozpracovávala. Do podoby rozšířeného výčtu zásad dobré interpretace je upravili Beck a Cable (2002):

- Presentace interpretace je uměním, měla by být představována formou příběhů, které informují, baví a pozvedávají.
- Cílem interpretačního příběhu je inspirovat a provokovat lidi k rozšiřování svých obzorů.
- Technologie umožňuje nové a fascinující pohledy na svět. Zařazení technologie do programu interpretace je však třeba provádět velmi uvážlivě.
- Důležitá je jak kvalita (výběr a přesnost), tak i kvantita představovaných informací. Zacylená a promyšlená interpretace vycházející z podložených konceptů bude mít násobně vyšší vliv.
- Dříve než začneme používat umělecké techniky, musíme znát základní pravidla komunikace. Kvalita interpretace záleží na dovednostech a schopnostech toho, kdo ji poskytuje. Tyto dovednosti je nutné neustále rozvíjet.
- Texty by se měly zaměřovat na to, co chtějí čtenáři vědět a být promyšleny z hlediska obsahu, myšlenkového procesu a kompozice.
- Programy interpretace musí být schopny přitáhnout pozornost nejenom posluchačů, ale i médií, donorů aj.
- Interpretace rozvíjí v lidech schopnost a touhu po poznávání krásy jejich okolí, duchovně je pozvedá a podporuje ochranu přírodních a kulturních zdrojů.
- Pro naplnění cílů interpretace je důležitá promyšlenost programu a uspořádání materiálních prostředků (stezky, panely, pomůcky).
- Základní esencí působivé a efektivní interpretace je zaujetí – zaujetí pro to co interpretujeme i pro lidi, kteří přichází, aby s námi toto zaujetí sdíleli.

Beck a Cable nám poskytují vhled do posunu oboru během bezmála padesáti let. Jednak je zde vidět důraz na formu příběhu, která se ukázala jako nejvhodnější pro naplnění Tildenových principů. Dále autoři zmiňují prvky, jejichž nepřiměřené či nevhodné použití vede ke snížení kvality interpretace: množství informací, použití technologií a uměleckých technik. Proti tomu kvalitu interpretace zvyšuje její zakotvení v ověřených konceptech a promyšlené uspořádání (plánování). Cílem interpretace není pouze zajímavý program, ale vzbuzení touhy po dalším poznávání a ocenění hodnoty přírodního a kulturního dědictví.

V následujícím textu se budeme podrobněji zabývat na znaky kvalitní interpretace, které v roce 2013 publikoval psycholog Sam Ham. Tento přední autor oboru je považován za hlavního proponenta tzv. tematické interpretace.

Tematická interpretace

Termínu tematická interpretace poprvé použil Lewis (1980), do obecnější praxe jej však uvedl Sam Ham (1992). Od té doby se stal vůdčím metodickým postupem v oboru a to až do takové míry, že někteří autoři varují před tím, aby se tento prostředek nezaměňoval s cílem interpretace, kterým je propojit návštěvníka s místem či fenoménem (Van Matre, 2009). Před mechanickou aplikací principů tematické interpretace varuje s dvacetiletým odstupem i Ham (2013).

Východiskem tematické interpretace je empirické poznání, že v prostředí informálního vzdělávání nefungují metodické postupy ze školního prostředí. Účastníci na interpretaci participují zcela dobrovolně a z vlastního zájmu. Mají rozdílné znalosti a zkušenosti a kdykoliv mohou přesunout svůj zájem jinam. Vzdělavatelé jsou často ekonomicky závislí na počtu účastníků, záleží jim tedy na tom, aby jich byl dostatek a aby z programu odcházeli spokojeni. Sdílet genius loci a nadšení pro místo a jeho hodnotu za výše uvedených podmínek může vést k tomu, že interpretaci lze nezdědkou přirovnat k balancování mezi uměním a kýčem.¹

Tematická interpretace se prezentuje jako metoda přípravy programů interpretace, která zvyšuje pravděpodobnost, že tyto programy budou funkční. Funkční je ten program, který naplňuje své předem dané cíle. Zatímco Veverka (1998) navrhuje definovat individuální cíle každého programu ve třech oblastech: vzdělávací, emoční a výchovné, Ham (2013) definuje obecné cíle interpretačních programů následovně: rozšíření obzorů účastníků, ovlivnění jejich

---

¹ Práce se školními skupinami má oproti práci s veřejností zdánlivě několik výhod: věkově homogenní skupina, očekávatelná úroveň znalostí a dovedností, pomoc doprovázejícího pedagoga. Na druhou stranu se principům informálního vzdělávání, se kterými interpretace pracuje, vymyká nedobrovolnost a přenesení (byť podvědomé) motivačních schémat školního prostředí: kdo na výletě zlobí, může dostat poznámku a když se žáci dozví „že se z toho nebude zkoušet“, přepíná se u mnohých pozornost do stavu vypnuto. Školní skupina je navíc sociální skupinou – celkem se společnou historií, rolemi a vnitřním životem, který na pozadí školního výletu běží o to intenzivněji, oč jsou kulisy výletu odlišnější od školního prostředí.

postojů a podpora obdivu či péči (o přírodní či kulturní dědictví). Třetím cílem je přispění k ochraně dědictví vlivem na chování účastníků programů.

Kvalitní interpretace má podle Hama (2013) tyto znaky, na které se v dalším textu zaměříme podrobněji:

- má silné **klíčové sdělení**,
- je představena **snadno pochopitelným způsobem**,
- **má** pro účastníka programu **osobní význam**,
- je **příjemná**.

Klíčové sdělení zjednodušuje přípravu programu, snižuje tendenci k encyklopedičnosti, eliminuje tříštění pozornosti účastníků jednotlivostmi, respektive zaměřuje ji jedním směrem a tím vytváří logický rámec pro zážitky účastníků programů. Výběru, definici a strukturaci témat věnuje tematická interpretace zvláštní pozornost.

Možné klíčové sdělení z příkladu kvalitní interpretace ve Speedwell Cavern (Peak District, UK): Speedwell Cavern byl nejenom nejztrátovější důl na olovo na světě, ale připomíná průmysl, který přinesl smrt do mnoha chudých rodin.

Klíčové sdělení nemusí během interpretace vůbec zaznít, nejedná se o slogan či slovní spojení, ale o větu(y), která výstižně shrnuje hlavní myšlenku programu.

Snadno pochopitelná je taková interpretace, která navazuje na předchozí informace či zkušenosti účastníků. Dobrý lektor tedy nejprve zjišťuje, kdo jsou účastníci programu a tomu přizpůsobuje jeho obsah i metody. Samozřejmě se vyhýbá novým neznámým pojmům. Zvláštní důraz je kladen na strukturaci hlavních a doplňkových témat. Vychází se ze zjištění psychologů, že člověk je schopen pojmout maximálně 4 hlavní myšlenky. Další informace je možné strukturovat do hloubky, to znamená tak, že se zařazují do logické struktury k těmto hlavním myšlenkám.

Interpretace má **osobní význam** jednak pokud je smysluplná, to znamená srozumitelná a rezonující s mým poznáním, a zároveň naplňující první, druhý a čtvrtý z výše zmíněných Tildenových principů. Z důvodu pestrosti účastníků programů se v tematické interpretaci často využívá tzv. univerzálních konceptů – témat sdílených všemi lidmi jako jsou láska, strach, smrt, odvaha, přátelství...

Téma objevu překocené stratifikace geologických vrstev je v Knockan Crag podáno jako zápas geologů Bena Peacha a Johna Hornea proti zastáncům tehdy platných geologických zákonitostí včetně osobních invektiv, kterým museli tito vědci čelit.

Příjemný zážitek neznamená, že program musí být zábavný, ale poskytující zážitek, který je považován za přiměřený a(nebo) odpovídající očekáváním. Může se jednat i o takové emoce jakými jsou smutek či pokání. Existuje-li rozpor mezi marketingem a skutečností, je potřeba, aby lektor moderoval očekávání účastníků programu.

Osobně jsem se v národním parku Grand Teton účastnil programu firmy Wildlife Expeditions, kdy jsme na rozdíl od inzerované plejády velkých savců a vzácných ptáků spatřili pouze kojota, losa a několik účastníků i kolibříka. Vzhledem k ceně, která pro účastníka dosahovala desítek dolarů za hodinu, musel průvodce vynakládat značné úsilí na práci s očekáváními dospělých, ale zejména dětských účastníků programu.

Fáze zkušenosti návštěvníka

Zaměření na celkový zážitek návštěvníka místa s sebou přináší širší pohled nežli pouhé i v dalších fázích než pouze během programu. Vyčleňují se tyto fáze zážitku účastníka programu:

- Rozhodovací fáze – na program přicházíme s určitým předzvěděním a s tím souvisejícím očekáváním. Tato očekávání jsou vytvářena před návštěvou místa a významně ovlivňují naše prožívání programu.
- Vstupní fáze – potřebujeme se zorientovat v místě, nabídkách programů a vytvořit si časový plán. Neméně důležité je i uspokojení základních fyzických potřeb. Pro úspěch programu je důležité „ponoření“ se do místa, odpojení se od všedních starostí umožňující koncentraci na program.
- Fáze navázání kontaktu – program na místě ať už vlastní či s různou mírou interpretace.
- Výstupní fáze – potřebujeme si utřídit dojmy, uzavřít a shrnout zážitek, odpočinout si. Po kvalitním programu bychom měli přemýšlet i nad vlastními postoji a hodnotami.

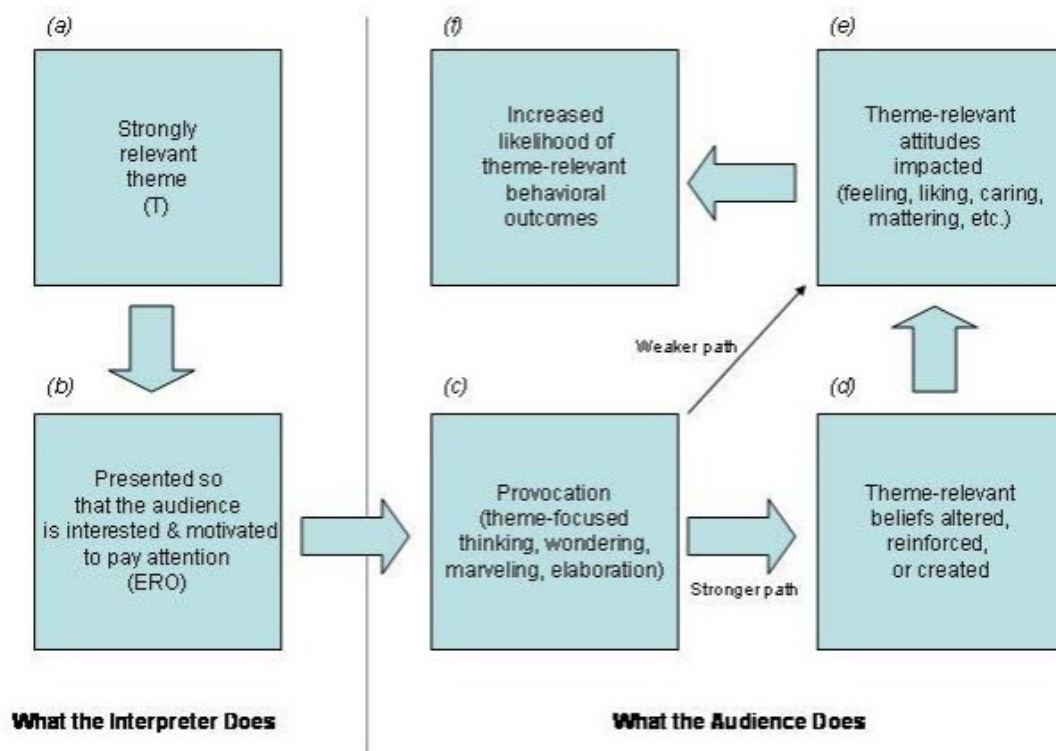

Možnosti využití metodiky interpretace v programech environmentální výchovy

Metodika interpretace přírodního a kulturního dědictví výborně poslouží především v programech zaměřených na budování vztahu k místu (Cíle a indikátory pro EVVO, 2011), zejména pro formáty terénních exkurzí. V ČR publikovaná metodika terénní výuky (Smrtová et al, 2012) zaměřená na exkurze bohužel postrádá konzistentní metodiku stojící na teoretických základech a výzkumy ověřenou. Byla by škoda nevyužít oboru, který se budováním vztahu účastníků programů k místu zabývá na teoretické úrovni více než padesát let uspořádávající tisíce let praxe.

Tematická interpretace nabízí nástroje pro výběr silných témat environmentálních programů pro jednotlivé cílové skupiny. Stejně tak nabízí širokou škálu technik pro realizaci programů.

V oboru interpretace se otevřeně pracuje se změnou postojů účastníků programu. Zatímco v prostředí ČR je toto téma velmi citlivé, jak ilustrují Cíle a indikátory EVVO (2011), zejména v anglosaských zemích je interpretace považována za nástroj managementu v oblasti ochrany přírody a v případě některých zemí (USA, Austrálie) i za důležitý nástroj pro budování národní identity. Ačkoliv se o změně postojů účastníků programů hovoří jako o kritériu úspěšnosti programu (viz. schéma TORE modelu kvalitní interpretace převzaté z Hama, 2007:47), zůstává téma manipulace účastníky programů citlivým a nezdědka diskutovaným v odborných publikacích i fórech.

Figure 1. The TORE™ model. Pathways to making a difference with thematic interpretation.

V neposlední řadě je potřeba podotknout, že jako každá metodika, dokáže i metoda tematické interpretace pohřbit program, je-li aplikována bezmyšlenkovitě a mechanicky.

Závěr

Metody oboru interpretace přírodního a kulturního dědictví jsou ověřené desítkami let výzkumů i empirických zkušeností a nabízí potenciál pro zkvalitnění environmentálních programů týkajících se genia loci.

Seznam použité literatury

- Beck, L., Cable, T. (2002) *Interpretation for the 21st Century*. Champaign IL: Sagamore Publishing
- Brochu, L. (2003) *Interpretative Planning: The 5-M Model for Successful Planning Projects*. Fort Collins: National Association for Interpretation
- Kolektiv autorů (2011) *Cíle a indikátory pro environmentální vzdělání, výchovu a osvětu v České republice*. Praha: MŽP ČR, Integra Consulting, s.r.o. do-stupné online z <http://www.ekocentra.cz/upload/oedn-cile_a_indikatory_evvo-20110118.pdf>
- Carter, J. ed (2001) *A Sense of Place – An Interpretive Planning Handbook*. [online] Tourism and the Environment Initiative, Inverness. Available from <<http://www.scotinterpnet.org.uk>> v ČR vyšlo doplněné jako Ptáček, L. et al (2004): *Interpretace místního dědictví*. Brno: Veronica pro Nadaci Partnerství.
- Ham, S. (1992) *Environmental Interpretation*. Golden CO: North American Press
- Ham, S. (2007) Can Interpretation Really Make a Difference? Answers to Four Questions from Cognitive and Behavioral Psychology. In *Proceedings of the Interpreting World Heritage Conference*, held March 25-27, Vancouver, Canada, pp. 42-52.
- Ham, S. (2013) *Interpretation – Making a Difference on Purpose*. Golden CO: Fulcrum Publishing
- Lewis, W. (1980) *Interpreting for Park Visitors*. Philadelphia: Eastern Acorn Press
- Matre, V. S. (2009) *Interpretive Design...and the dance of experience*. Greenville WV: Institute for Earth Education.
- Nevrlý, M. (1998) *Nejkrásnější sbírka*. Liberec: Skauting v Liberci
- Ptáček, L. (2010) *Manuál místního průvodce*. Slavonice: Slavonická renesanční o.p.s.
- Ptáček, L., Růžička, T., Medek, M., Hušková, B., Banaš, M. (2012) *Jak předkládat svět*. Brno: Partnerství o.p.s.
- Smrtová, E., Zabadal, R., Kovářiková, Z. et al (2012) *Za Naturou na túru – metodika terénní výuky*. Praha: Apus.
- Tilden, F. (2007) 4th edn ed. by Craig R. B. *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press
- Veverka, J. (1998) *Interpretive Master Planning*. Tustin: Acorn Naturalists